

Gordana Ilić Marković*Univerzitet u Beču, Odsek za slavistiku*

gordana.ilic.markovic@univie.ac.at

Na pogrešnom koloseku osećam se dobro: Milutin Doroslovac – Milo Dor

Apstrakt: U radu je predstavljeno stvaralaštvo Milo Dora, sa težištem na njegov jezički izraz, odnos autobiografskog i fiktivnog u njegovom delu i na društveni angažman. Delo Milo Dora posmatra se u okviru tri konteksta: a) pisaca posleratne Austrije, b) pisaca koji ne stvaraju na svom maternjem jeziku i c) pisaca, posrednika između kultura. Od svoje prve pripovetke objavljene 1947. u Beču na nemačkom jeziku do svog poslednjeg dela Dor je neraskidiv deo austrijskog književnog korpusa. Stvorivši svoje celokupno delo na nemačkom jeziku, značajna je karika u nizu autora širom sveta koji ne stvaraju na svom maternjem jeziku. Svojom prevodilačkom i priređivačkom delatnošću dao je neprocenljiv doprinos povezivanju evropskih kultura.

Ključne reči: književnost na nematernjem jeziku, Milo Dor, pisac kao prevodilac, višejezičnost i književnost

Nastojanje da se književnici najrazličitijih pravaca i književnog kvaliteta svrstaju u jednu kategoriju samo na osnovu njihovog etničkog porekla, rezultira podređenosti književne analize biografskim podacima. Pri kategorizaciji književnika nije uobičajeno da se polazi od podataka o autorovom poreklu, već se obraća pažnja na jezički izraz, estetske komponente njegovog dela, kao i kulturni areal u kojem se književnik realizuje. U slučaju pisca „iz drugih sredina“, naročito od zadnjih decenija 20. veka pa sve do danas, naglasak na poreklu autora postao je, moglo bi se reći, primaran – nezavisno od toga da li samo delo svojim sadržajem to opravdava ili ne. Sami autori neretko i s negodovanjem reaguju na književne kritičare koji njihovo delo kategorizuju i analiziraju prevashodno kroz prizmu biografskih odrednica. Dimitre Dinev, „austrijski pisac bugarskog porekla“, odgovara u jednom intervju da mu je ipak draže da bude naveden kao austrijski nego kao migrantski pisac, što smatra diskriminacijom: „Jer šta to uopšte znači?... Da li je i Biblija migrantska književnost jer je u njoj stalno reč o egzilu? Otkad je književnosti postoji i migracija. ... Morali bismo onda biti konsekventni i kazati da je celokupna američka literatura migrantska,

jer su svi od nekuda došli, a tamo pišu“ (Sturm 2014, 246).¹ Sledeći ovu misao mogli bismo dalje dovesti u pitanje i kategorizaciju španske književnosti – da li u nju spadaju uopšteno sva dela napisana na ovom jeziku ili se ipak s pravom govori zasebno o književnostima Španije, Meksika, Argentine i drugih zemalja španskog govornog područja. Dakle, jezik svakako nije jedina, ali ni primarna odrednica pri kategorizaciji književnosti.

U slučaju pisaca koji svoje delo stvaraju na jeziku koji im nije maternji, što ni u kom slučaju ne predstavlja novum u književnosti, već naprotiv istorijsku konstantu, poslednjih decenija je učinjeno više pokušaja da se ova pojava imenuje. Smenjuju se nazivi poput: egzilska, gastarbajterska², migrantska, interkulturalna, multikulturalna ili transkulturalna književnost, do deskriptivnog naziva poput *književnost na engleskom, nemačkom, francuskom...* *autora kojima engleski, nemački, francuski... nije maternji jezik* (Kliems and Treppe 2004, 351). Dok prvi upućuju na kulturološki pristup, gde, šire shvaćeno, može biti govora i o prevodu kao i o višejezičnosti „domaćih autora stranog porekla“, dotle je poslednji, inače sve više prisutan naziv, okrenut samo jednom – određivanju književnog dela preko jezičke biografije autora. U ovu kategoriju se danas svrstavaju prevashodno „pisaci migrantskog porekla“ kojima je primarni jezik stvaranja jezik zemlje u kojoj žive. Na nemačkom govornom području 80-ih godina se pojavljuje interesovanje za književnost autora kojima nemački nije maternji jezik. Naziv „gastarbajterska“ zamenjuje „migrantska“ literatura, ali se i dalje manje analizira estetika u ovim delima, a više kulturološko-sociološka komponenta njihovog stvaralačkog opusa. U Nemačkoj je 1985. ustanovljena književna nagrada u ovoj kategoriji – Albert Šamizo (Albert von Chamisso – Preis). Udruženje *Exil* iz Beča dodeljuje od 1997. godine književne nagrade pod nazivom „pisati između kultura“ (*Schreiben zwischen den Kulturen*) „u cilju podsticanja književnog stvaralaštva autora, koji dolaze iz druge kulture i drugog jezika, a pišu na nemačkom“, kako se navedi u tekstu konkursa. Među sedam kategorija nalazi se i nagrada za „autore kojima je prvi jezik nemački“, čime se reagovalo na pojavu književnika koji, istina, dolaze iz drugih kultura, ali im je nemački prvi i primarni jezik. Danas su pisci interkulturalnog biografskog obeležja nosioci i drugih književnih nagrada koje se ne vezuju za poreklo autora³. Primetno je ipak da se u kritičkim i informativnim prikazima nagrađenih dela u njihovom slučaju stavlja naglasak na „interkulturalnost“ sadržaja ili „drugačiji“ jezički izraz. U okviru provođenja politike integracije zemalja zapadne Evrope oni su dobrodošli svedoci

¹ Dimitr Dinev, intervju Lukas Ertl, austrijski online časopis FM5, 4. 5. 2007, citirano po Sturm 2004, 246.

² Na nemačkom govornom području.

³ Barbi Marković, Maša Dabić, Saša Stanišić i dr.

vremena, „graditelji mostova kultura“. S druge strane, u zemljama njihovog porekla ili porekla njihovih predaka, ove autore književna kritika svrstava u pisce dijaspore, u apatriđe. Za sociološke, kulturološke, lingvističke ili politikološke studije svakako opravdan pristup – dela ovih autora bez sumnje predstavljaju dragocen istraživački korpus – ali ne i sa književne. Vrednost njihovog stvaralaštva se ređe sagledava kao sastavni deo književno-umetničkog korpusa areala u kojem stvaraju, već kao sociološka pojava. Tako, u kontekstu monolingvalno orijentisanih društava, neretko ostaju izdvojeni upravo na mostovima kulture koje su izgradili, a javnost zemalja u kojima žive, kao i zemalja porekla posmatra ih sa svojih obala parcijalno.

Migracije druge polovine, a naročito od 90-ih godina 20. veka prouzrokovale su porast broja autora koji se već od početka svog umetničkog stvaralaštva ne koriste maternjim jezikom. Sam gore navedeni naziv upućuje da je nastao u okrilju dominacije monolingvalnog društva, te odaje monolingvalni centrizam. Savremena lingvistička istraživanja o višejezičnosti pokazala su neodrživost jednostavne podele na maternji i strani jezik. Broj višejezičnih govornika u savremenom društvu, kod kojih zavisno od njihove biografije prvonaučeni jezik (pisana forma) ne mora biti i jezik porodice u kojoj odrastaju ili jednog od roditelja, dakle onaj koji se tradicionalno naziva maternjim, raste. Pitanje definisanja maternjeg jezika kod dvo- i višejezičnih govornika veoma je kompleksno. Ustaljena definicija po kojoj je maternji jezik onaj jezik koji se u prirodnoj društvenoj okolini prihvata nesvesno u detinjstvu ne mora odgovarati jezičkom razvoju u migraciji. U stručnoj literaturi sve je prisutniji naziv *prvonaučeni jezik* (L1), dok se dalji paralelno naučeni jezici, označavaju kao *drugi* (L2), *treći* (L3), *četvrti jezik* (L4) itd. Pri tome je moguće i da govornik, analogno tradicionalnoj podeli na maternji i strani, ima dva ili više jezika koje označava maternjim, zavisno od njegovog definisanja⁴, zbog čega ovu kategoriju ne treba posmatrati kao skup stabilnih i nepromenljivih osobina već kao grupu procesa (Skutnabb-Kangas 1986, 50–51). Samo pogled na jevrejsku književnost u egzilu dovoljan je da uputi na istorijsku širinu ove pojave (npr. Lamping 1999).

Da autor tokom stvaralačkog veka promeni jezik ili da piše od samog početka na jeziku koji nije prvonaučen nalazimo u više biografija. Stanislav Vinaver (1891–1955), dete poljskih Jevreja koji se krajem 19. veka doseljavaju u Šabac, rođen u ovom gradu, piše isključivo na srpskom koji nije jezik njegovih roditelja. Nikada se na njegovo stvaralaštvo nije gledalo kao na egzilsku literaturu. Kao ni u slučaju Šandora Petefija (1823–1849), rođenog u srpsko–slovačkoj porodici u Ugarskoj pod imenom Aleksandar Petrović. Pseudonim, prevod svog

⁴ Jezik porekla (prvonaučeni), stepena kompetencije (kojim se najbolje vlada), funkcije (koji se najčešće koristi), identifikacije (ličnog ili od strane drugih).

imena na mađarski, uzima u ranoj mladosti, piše isključivo na mađarskom i postaje i ostaje poznat kao pesnik mađarske revolucije. Upotreba drugog jezika ne mora biti uslovljena samo migracijom. Književna dela Jevreja i Roma nastaju na raznim jezicima zemalja u kojima žive generacijama.

Oni koji pišu na dva ili više jezika ređi su. Pomenimo satiričara prevedenog na desetine jezika Efraima Kišona koji je pisao na mađarskom, hebrejskom i nemačkom jeziku.

Na nemačkom pišem preznojavajući se, hebrejski pišem bez problema i sa zadovoljstvom, mađarski ne moram da pišem, jer se moj maternji jezik sam piše (Kishon-Witasek 2012, 63)

Obično se ipak radi o povremeno napisanim prigodnim delima na drugom jeziku. U svakom slučaju ova pojava je odraz višeslojnosti u biografijama tih pisaca koja im omogućava izbor, bilo da je ona posledica života u višejezičnom okruženju ili migracije. Jedan jezik je primaran za umetnički izraz, a drugi ili čak i više njih pojavljuju se uglavnom u malom obimu. Zahvaljujući autorima, čija je biografija određena dvo- i višejezičnošću, nastali su i brojni prevodi i njihovim angažovanjem podstaknuto prevođenje književnog opusa jedne sredinu u drugu. Laza Kostić (1841–1910), tako, povodom izgradnje centralnog bečkog bulevara objavljuje u bečkom časopisu 1891. na nemačkom pesmu *An Groß Wien* (Velikom Beču)⁵. U nameri da svoje ideje učini dostupnima čitaocima Habsburške monarhije, pristupa povremeno pisanju na većinskom jeziku i na nemačkom stvara tj. na nemački prenosi i dve komedije. Četvoročinka *Occupacion* (*Okupacija*, 1890) ostaje ipak u rukopisu i tek 1977. biva objavljena u Beogradu.⁶ Dramu *Gordane* (*Gordana*) sam pisac objavljuje 1891. u Novom Sadu⁷. Kostić je verziju na nemačkom izradio po manuskriptu svoje komedije *Uskokova ljubav*, objavljene na Cetinju 1889 (Leskovac 1956, 277). Brojna odstupanja, kao i činjenica da nije naveden prevodilac već samo autor, upućuju da se ovde ne radi o prevodu (Kostić S. 1968, 159). Kao razlog izraza na jeziku okruženja pisci navode uglavnom usmerenost ka čitaocima ili neophodnost da svoja dela iskažu na jeziku koji im je izražajno postao primaran. Neosporno je da, pri tome, društveno okruženje, obrazovna i jezička politika zemalja u kojima žive, kao i prihvatljivost ili neprihvatljivost određenog jezika ili mogućnost objavljivanja igraju veliku ulogu. Petar Preradović (1818–1872), odrastao u graničarskoj srpskoj porodici u Slavoniji, prvo stvara na nemačkom jeziku, a tek

⁵ An der Schönen Blauen Donau, 15. 02.1891, str. 76. Više u: Kostić S. 1984.

⁶ Occupation. Lustspiel in vier Akten u: Kostić, Laza 1977, 98–133.

⁷ Na koricama nije navedena godina štampe. (Kostitsch 1891). Prikaz knjige je dat u novinama novembra 1891. uz napomenu da je izašlo i izdanje na francuskom (Pester Lloyd, 24.11.1891, str. 9).

dolaskom u Beč⁸, pod uticajem ideja austroslavizma, počinje da piše stihove na svom maternjem jeziku.

Pisac individualne višejezičnosti, monolingvalnog stvaralačkog habitusa, koji ne piše na svom prvonaučenom jeziku posvećuje se često temama za koje nalazi inspiraciju u kulturnom arealu svog ili porekla svojih predaka, bavi se prevođenjem i predstavlja „most kultura“. Jedan od njih je i pisac iz Austrije koji je od srpskog kao svog primarnog jezika prešao na nemački kao jezik svog književnog izraza – *Milo Dor* (1923–2005). Rođen u Budimpešti, Milutin Doroslovac odrasta u Srbiji, svoje prve gimnazijske pesme stvara na srpskom (Dor 1988)⁹. Zbog učešća u pokretu otpora uhapšen je u Beogradu 1942. i 1943. deportovan kao dvadesetogodišnjak na prisilan rad u Austriju, gde ga Gestapo 1944. ponovo hapsi. Po završetku rata ostaje u Beču, studira pozorišnu teoriju, bavi se novinarstvom i već neposredno posle rata objavljuje. Saradnik je u književnom časopisu *Plan* koji je pred Drugi svetski rat pokrenuo Oto Bazil¹⁰ kao levičarski orijentisanu, partijski nezavisnu protivtežu hrišćansko-konzervativnom časopisu *Turm* (Kula), koji je finansirala Narodnjačka partija Austrije (ÖVP). Izašla su samo tri broja 1938. kada je časopis zabranjen. Obnovljen je neposredno po oslobođenju. Iako se gasi već početkom 1948. godine ostao je značajan kao mesto debitovanja mnogih posleratnih autora Austrije. Oko časopisa se okuplja grupa istomišljenika, nadrealista predratne i posleratne austrijske književnosti, posvećenih ideji širenja moralne odgovornosti za prošlost¹¹. U časopisu *Puls* Bazil štampa Dorovu priču *Worte, auf die graue Wand geschrieben* (Reči napisane na sivom zidu), nastalu 1944. u vreme zatočeništva (Dor 1945, 573). Zahvaljujući Bazilu Milutin Doroslovac već 1947. u Beču objavljuje i svoju prvu zbirku pripovedaka *Unterwegs* (Na putu), ovaj put pod književnim imenom Milo Dor¹², i ulazi u krug posleratnog književnog Beča: Paul Celan,¹³

⁸ Petar Preradović na vojno obrazovanje dolazi u Wiener Nestadt (Bečko Novo Mesto). Njegova unuka Paola fon Preradović, austrijska pesnikinja, autorka je teksta današnje himne Austrije.

⁹ Zbirka Dorovih pesama na srpskom objavljena je 1988. godine u Novom Sadu.

¹⁰ Otto Basil (1901–1983), austrijski pisac, prevodilac, publicista i novinar. Zbog „uvrede vođe“ hapsi ga 1938. GESTAPO nakon pripajanja Austrije Trećem Rajhu.

¹¹ Bazilu je uzor bio Karl Kraus i njegov časopis *Die Fackel* (Baklja).

¹² Ime zvanično nije promenio do kraja života, ali je od tada umetničko ime zauzelo mesto i u javnom i privatnom životu. (Scherr 2003, 11).

¹³ Paul Celan (Artschel) (1920–1970), rođen u jevrejskoj porodici u Bukovini (tadašnja Rumunija, danas Ukrajina). U porodici se govorio nemački jezik. Njegovi roditelji bivaju deportovani, otac umire od tifusa, a majka je ubijena. Celan nastavlja studije medicine u Budimpešti i 1947 beži preko Mađarske za Beč, a 1948. preseljava se u Pariz. Za Austriju i Nemačku ostaje vezan izdavaštvom. Bio je saradnik časopisa

Ingeborg Bahman¹⁴, Franc Čokor¹⁵, Ilze Ajhinger¹⁶, Herman Šrajber¹⁷, Hans Vajgel¹⁸, Rajnhard Federman¹⁹ i dr.

Godine 1952.²⁰ izlazi u Nemačkoj njegov prvi roman *Tote auf Urlaub* (Mrtvaci na odmoru), prvi deo trilogije kasnije nazvane *Saga o Rajkovima* (*Rai-kow-Saga*). Sva tri romana²¹ objavljena su prvo u Nemačkoj, a u Austriji kasnije kao trilogija. Objavljivanjem u Nemačkoj delio je sudbinu mnogih pisaca Au-

Puls i član nemačke književne Grupe 47. Jezik njegove poezije je nemački. Na nemački prevodi sa francuskog i ruskog.

¹⁴ Ingeborg Bachmann (1926–1973), austrijska književnica, jedna od najznačajnijih autorki nemačkog govornog područja 20. veka. Svoju prvu pripovetku objavljuje 1946.

¹⁵ Franz Theodor Csokor (1885–1969), austrijski pisac, najznačajniji predstavnik austrijske ekspresionističke drame, tokom Prvog svetskog rata angažovan u literarnoj sekciji Ratnog presbiroa Austrougarske monarhije (više u: Ilić Marković 2017, 23–36.) Njegovo delo međuratnog perioda odlikuje se pacifističkim idejama i borbom radničkog pokreta. Po pripajanju Austrije Trećem Rajhu 1938. godine emigrira u Poljsku gde 1940. preživljava bombardovanje Varšave. Beži u Beograd u kojem je 1941. svedok njegovog bombardovanja. Ratno bekstvo završava u Bariju. Po oslobođenju Italije radi u Rimu na BBC, što mu omogućava da u britanskoj uniformi već 1946. pristigne u Beč. Od tada se angažuje u austrijskom P.E.N.-u.

¹⁶ Ilse Aichinger (1921–2016), rat provodi u Beču skrivajući svoju majku Jevrejku, lekarku koja je 1938. odstranjena s posla. Sem sestre ostali članovi porodice ubijeni su u koncentracionom logoru. Važi za najznačajniju književnicu posleratne generacije u Austriji. U bečkom listu *Wiener Kurier* objavljena je 1. septembra 1945. njena priča *Das vierte Tor* (Četvrta vrata), koja predstavlja prvi tekst sa tematikom koncentracionih logora. Svoje iskustvo polu Jevrejke u doba nacionalsocijalizma prenosi i romanu *Die große Hoffnung* (Velika nada), objavljenom 1948. godine u Amsterdamu.

¹⁷ Hermann Schreiber (1920–2014), austrijski istoričar i pisac.

¹⁸ Hans Weigel (1908–1991), austrijski pisac i pozorišni kritičar. Drugi svetski rat provodi u egzilu u Švajcarskoj. U periodu od 1951. do 1956. izdaje seriju antologija *Glasovi sadašnjice* u kojima su uglavnom objavljivana dela mladih austrijskih autora.

¹⁹ Reinhard Federmann (1923–1976), austrijski pisac i prevodilac. Iako polu Jevrejin, mobilisan je u Drugom svetskom ratu. Pada u rusko zarobljeništvo. U Beč se vraća oboleo 1945. Federman i Dor osnivaju produkcijsko udruženje FEDOR i više od jedne decenije objavljuju u partnerstvu kriminalističke romane, scenarija za TV filmove i prevode.

²⁰ Austrija je do 1955. bila pod okupacijom Velike Britanije, Francuske, Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Cela zemlja kao i grad Beč bili su podeljeni u četiri zone. Kretanje između zona je bilo otežano, a putovanje u inostranstvo skoro nemoguće. Dor u to vreme nema austrijsko državljanstvo. Put u Nemačku mu je omogućila francuska uprava u kojoj je radio kao prevodilac, gde su mu izdata dokumenta sa lažnim imenom i mestom rođenja.

²¹ Drugi i treći deo: *Nichts als Erinnerung* (1959) i *Die weiße Stadt* (1969). Hamburg: Hoffmann und Campe.

strije poratnog doba. Drugi deo trilogije objavljen je u Beogradu 1966. pod imenom *Dečak u sumraku*, a treći *Beli grad* 1995. Tematski bliska srpskom čitaocu ova trilogija je ponovo objavljena koju godinu pred Dorovu smrt.²² Devedesetih godina objavljeni su u Srbiji prevodi *Na pogrešnom koloseku: fragmenti jedne autobiografije*²³ (Novi Sad, 1991), *Sva moja braća*²⁴ (Novi Sad, 1995), *Politički vic*²⁵ (Beograd, 1995), *Beč, jul 1999: jedna povest*²⁶ (Vršac, 1999). Roman *Der letzte Sonntag* objavljen je u Zagrebu 1985. pod naslovom *Posljednja nedelja* i u Vršcu 2000. kao *Pucnji u Sarajevu*.²⁷

Milo Dor je konstanta u austrijskoj književnosti ne samo kao autor već i kao njen kulturno-politički angažovan sudionik, suosnivač i dugogodišnji predsednik Udruženja pisaca Austrije.

Danas možemo reći da je Milo Dor u Austriji izmislio zanimanje pisac. Pre se nije moglo zamisliti da neko u Austriji može živeti od pisanja. [...] Ovde sedi čovek koji je 32 godine predsednik udruženja profesionalnih pisaca. Vi verovatno sada mislite da je jednom izabran i da to zauvek mora ostati. Nije tako. On je biran svake dve godine i to sa tolikim brojem glasova, koje bi svako za sebe pozeleo [...] On se bira jer se odlučno zalaže za profesionalno pisanje, gde ono nije samo hobi već zanimanje. [...] a da danas imamo profesionalne autore u Austriji, za to je zaslužan Milo Dor (Ilić Marković 2003).

Povezanost kultura ogleda se ne samo u tematici Dorovih romana i priča, koje karakteriše biografizam, već i u prevodima i priređivačkoj delatnosti. Dor je konstanta književnicima sa prostora Jugoslavije, za čije predstavljanje u Beču se svesrdno zalagao, a dela mnogih od njih uveo je na nemačko govorno područje, bilo da je sam prevodio ili posredovao – među njima Ivo Andrić, Miloš Crnjanski, Aleksandar Tišma, Miroslav Krleža, Dušan Kovačević²⁸, Stanislav Vinaver, Dragi Bugarčić, Vasko Popa i drugi. Već 1952. u bečkim novinama štampa svoj prvi prevod Krležine pripovetke *Susret sa nečastivim* (*Die Begegnung mit dem Leibhaftigen*) i posreduje za dalje prevode Krleže na nemačkom (Pollak 2004,

²² U prevodu Ivana Ivanjija: *Sećanje samo* 2001, *Mrtvaci na odsustvu* 2002, *Beli grad* 2003.

²³ Original: Dor, Milo (1988): *Auf dem falschen Dampfer. Fragmente einer Autobiographie*. Wien: Zsolnay.

²⁴ Original: Dor, Milo (1978) *Alle meine Brüder*. München: Bertelsmann.

²⁵ Original: Dor, Milo, Reinhard Federmann (1964): *Der politische Witz*. München: Desch.

²⁶ Original: Dor, Milo (1997): *Wien Jul 1999. Eine Geschichte*. Wien: Zsolnay.

²⁷ Dor je ovaj roman koji tematizuje istražni proces atentata u Sarajevu 1914. objavio na nemačkom u Beču 1982. pod naslovom *Der letzte Sonntag*, a kasnija izdanja nose naziv *Die Schüße von Sarajewo*. Po romanu je nastala predstava koja je s uspehom igrana u bečkom pozorištu (Theater in der Josefstadt, 2014), kao i TV film “Das Attentat Sarajevo 1914“ (ORF, 2014).

²⁸ Na nemački prevodi tri drame: *Radovan III*, *Profesionalac* i *Balkanski špijun*.

175). Prvo nemačko izdanje drame *Glembajevi* u Dorovom prevodu objavljeno je 1963, slede *U agoniji* i *Leda*²⁹ 1964. Prvo izdanje Dorovog prevoda Andrićeve novele *Prokleta avlija* izlazi 1957. godine.³⁰ Dor je taj na čiju preporuku je nemački izdavač prihvatio da štampa *Seobe Crnjanskog*³¹. Sa Vaskom Popom se Dor upoznaje u Beču za vreme Drugog svetskog rata. Popa odlazi u Jugoslaviju, Dor ostaje u Beču. Pri susretu u Beogradu posle rata razmenjuju svoja dela i uzajamno ih prevode. Popa jednu priču iz Dorove zbirke *Salto moratale*, a Dor Popine rane pesme. Kasnije prevodi i objavljuje i tri knjige Popine poezije³². Priredio je zbirku srpske savremene pripovetke *Das schwarze Licht (Crno svetlo, Dor 1990)* i delom i sam za nju preveo tekstove. U njegovom izboru našli su se, između ostalih, pripovetke Meše Selimovića, Danila Kiša, Bore Ćosića, Antonija Isakovića, Borislava Mihajlovića Mihiza, Borislava Pekića i Milorada Pavića. Izdavači ove knjige su bečka i beogradska izdavačka kuća. Priređuje u prevodu zbirku srpske satire *Genosse Sokrates* (1963), tri zbirke srpskih aforizama *Schreib, wie du schweigst* (1984), *Mänsch, ärgere dich* (1985) i *Irren ist mänschlich – und patriotisch* (1994), zatim zbirku bajki iz Jugoslavije *Der Sohn des Wesirs* (1965). Sastavlja turistički vodič kroz Jugoslaviju (1954). Prevodi na nemački zbirku eseja Stanislava Vinavera *Staklena bašta na Dunavu* (Vinaver 1999; 2003). U kontekstu izbora jezika stvaralaštva, zanimljivo je da je prevodilac ove knjige na nemački Dor kojem ovo nije maternji, a prevod je sa srpskog koji Vinaveru nije maternji jezik. Vinaver školovan u Srbiji, student u Francuskoj, prolazi kroz Prvi svetski rat, izveštava pogledom iz Srbije o međuratnom Beču. Dor, školovan u Srbiji, doveden kao politički zarobljenik u Austriju, ostaje u Beču i prevodi decenijama posle Drugog svetskog rata zapažanja Vinavera, pisca koji mu je postao uzorom još u gimnazijskim danima u Beogradu. Prevodi Vinaverove tekstove o gradu koji je Doru postao njegov novi Beli grad. Još jednom Dora privlači za prevođenje pisac koji nije pisao na svom maternjem jeziku, Vasko Popa.

U svojim tekstovima okrenutim stvarnosti Dor, poput mnogih drugih pisaca, rekonstruiše lična sećanja. Čitaocu njegovih književnih tekstova, koji ga je poznavao lično ili saznao o njemu kroz intervju ili eseje, nezaobilazna bi bila misao na Dorovu ličnost. Šta je to autobiografsko u njegovom delu?

Rekao bih da svaki pisac zapravo teritoriju literature pravi od prostora u kojem je živeo. Svi prostori nisu podjednako prisutni u delu nekog pisca. Dakle postoji nešto što bih ja nazvao *duboke slike, duboki prizori*. [...] Kada bi me

²⁹ Izdavačka kuća Stiasnz, Wien/Graz.

³⁰ Dor je novelu preveo tri godine ranije i nije odustajao u potrazi za izdavačem koji bi bio spreman da je objavi: *Der verdammte Hof*, Shurkamp, Berlin.

³¹ U prevodu Ine Jun-Broda prvi deo izlazi pod nazivom *Panduren* 1963. godine.

³² *Nebenhimmel* 1966, *Wolfserde*, 1979, *Die kleine Schachtel*, 1993, *Wolfssalz. Rohes Fleisch*, 2008.

neko pitao šta je to konkretno biografsko u nekom delu, šta bih prepoznao kao biografiju u delu Mila Dora, mogao bih da kažem da svaki pisac, bez obzira da li piše u prvom licu, da li piše direktno sebi ili putem nekog alter ega, on uvek govori svoju biografiju. A kada bi neki pisac hteo direktno da napravi svoju biografiju, on bi uvek posegnuo u fikciju. Dakle sve je autobiografsko, a na neki način, sve prolazi kroz filter određenih postupaka pripovedača i on, i da hoće, ne može da napiše doslovnu fotografsku autobiografiju, a to se, uostalom, od pisca i ne traži³³.

Iako je u Nemačkoj imao više mogućnosti za objavljivanje Dor se nastanjuje u Beču koji postaje mesto njegovog stalnog boravišta – u njemu je bliži prostoru svoje porodične istorije i svoje književne teme. Prošlost ga neumitno odvodi u međuratnu Vojvodinu, u Beograd i Beč Drugog svetskog rata i posleratno doba ovog grada. Svoje gradove Dor povezuje Dunavom:

Sva tri grada – Beograd, Budimpešta, Beč – leže na Dunavu koji predstavlja jednu nadasve živu vezu među njima. Iznad mog pisačkog stola ne visi badava stara karta iz kasnog XVII ili ranog XVIII veka, na kojoj je čovek po imenu Džerardo Valk ucrtao tok Dunava. Mislim da bi bilo zanimljivo uporediti ta tri grada kako bi se utvrdile sličnosti i razlike među njima. Pre svega bih želeo da otkrijem zašto sam se odlučio upravo za Beč kao svoje konačno prebivalište. [...] (Dor 2004, 67)³⁴

„Mene zanimaju glavni gradovi triju zemalja koje su povezane s mojim životom.“ (Bugarčić 2002, 27)

Mladen Rajkov, Dorov alter ego u trilogiji o Rajkovima po Urlihu Vajncirlu (Ulrich Weinzierl) je „jedan iskonsko austrijski ep, čiji će format moći dostojno da cene tek buduća vremena“ (Kneihš 2003, 46). Zoran Konstantinović (2004, 53) *Sagu o Rajkovima* naziva *genealoškim romanom srpske porodice*, a Dragan Velikić (2002, 24) *beogradskom trilogijom*. Crpeći teme i likove iz svog života Dor je stvarao austrijsku književnost, bio je, kako su ga često nazivali, „austrij-

³³ Iz video poruke Dragana Velikića Doru, snimljene za predstavu „Kaffeehaus *An der Donau*“ (Ilić Marković 2003). Neobjavljeni konačni skript predstave „Kaffeehaus *An der Donau*“ (Kafana *Na Dunavu*) u trajanju od jednog sata i 45 minuta, nastao je nakon predstave na podlozi video zapisa. Predstava je izvedena 9. maja 2003. godine u Beču. Dragocene podatke koji su mi omogućili da je napišem dugujem razgovorima sa Milo Dorom. Za mesto radnje uzeta je kafana u kojoj konobari odlučuju o tome šta će poslužiti gostima (jedna od Dorovih želja iskazana i u intervjuima). Kroz predstavu vode Dorov alter ego i jedan konobar služeći se fragmentima iz njegovih romana, pripovedaka i eseja, pri tome se obraćajući prisutnom Doru, Bogdanu Bogdanoviću i Gerhardu Ruisu (austrijski pisac Gerhard Ruiss) koji slobodno repliciraju, spontano ulaze u razgovor sa njim ili jedni s drugima.

³⁴ Izdanje na srpskom obuhvata šest tekstova iz publikacije *Mittleuropa, Mythos oder Wirklichkeit*, Otto Müller Verlag, Salzburg. U njima su priloženi Dorovi tekstovi nastali u periodu od 1976. do 2003. godine.

ski pisac srpskog porekla“ ili „austrijski evropejac srpskog porekla“. Protiv toga se sam nije bunio, ali ni odobravao bilo kakvo isticanje nacije. Za završnicu svog dramoleta o Milo Doru³⁵ upotrebljavam, iz tog razloga, njegov odgovor jednom novinaru na pitanje da li njegovim venama teče srpska krv: „Ne, nego krvne grupe A negativne!“ (Ilić Marković 2003).

Moj Bečki prijatelj Jerg Mauter³⁶ je rekao da biti Austrijanac ne svedoči o određenoj nacionalnosti već o pogledu na svet. U tom smislu volim što sam Austrijanac. Znam da sam na pogrešnom koloseku, ali mi to ne smeta. Osećam se dobro. (Dor 2004, 86)

Politička angažovanost biva stalnim pratiocem Dorovog i života i dela – bilo da se radi o Austriji ili Jugoslaviji. Pored izdavanja zbirki aforizama, satire i političkog vica, njegovi književni tekstovi predstavljaju svojevrstan manifest borbe protiv totalitarnih ideologija i urušavanja društva – iskustvo člana pokreta otpora u Drugom svetskom ratu. Ne samo literarnim putem, već je uvek bio spreman i da ličnim građanskim angažmanom iskaže svoje mišljenje, podnoseći pri tome neretko i kritiku. Jedan je od osnivača Udruženja austrijskih pisaca 1971. godine, čiji je bio predsednik, „pokretačka snaga“ (Ruiss 2004, 189) i jedan od glavnih boraca za ostvarivanje prava i socijalnog statusa pisaca. Zajedno sa Franc-Leom Popom (Franz-Leo Popp) osnovao je i Socijalni fond za pomoć književnicima. Kako se u svom delu posvetio pisanju o nacionalsocijalističkoj prošlosti Austrije, tako je i 26. februara 1988. godine, na manifestaciji grupe *Umetnici* na Univerzitetu u Beču, pokrenuo skidanje Kurta Vajdhajma (Kurt Waldheim) sa pozicije predsednika Austrije, upozoravajući na opasnost od zaborava. Iste godine priređuje i zbornik *Die Leiche im Keller. Dokumente des Widerstandes gegen Dr. Kurt Waldheim (Leš u podrumu. Dokumenti otpora protiv dr Kurta Valdhajma)*. Reagujući na jasan porast desničarskih ideja 90-ih godina u Austriji piše kratak roman *Beč, 1999* (Wien, 1999) u kojem Dorov alter ego, Mladen, lik iz trilogije o Rajkovima, vodi čitaoce kroz političke preokrete izbora u Beču 1999. Sam Dor učestvuje na tribinama i u intervjuima jasno upozorava na opasnosti od porasta desnice u Austriji i celoj Evropi. Po izbivanju rata u zemlji njegovog porekla Dor istupa protiv nacionalnog ostrašćenja zaraćenih strana u Jugoslaviji. Brojne su tribine na kojima učestvuje. Zbirka članaka *Leb wohl, Jugoslawien. Protokoll eines Zerfalles (Zbogom Jugoslavijo. Protokol jednog raspada)*, objavljena 1993. godine, donosi autoru mnoge kritike u Srbiji. Dor deluje iz pozicije s oboda društva, priključujući se u slučaju nedoumice uvek manjini protiv većine, a ta pozicija „izoštava pogled za ono što oni koji se nalaze u središtu vreve često nisu u stanju da prepoznaju“ (Gauss 2004, 78).

³⁵ Neobjavljeni konačni skript predstave „Kaffeehaus An der Donau“ (Kafana Na Dunavu).

³⁶ Jörg Mauter (1924–1986), austrijski pisac i novinar. U svojim romanima posvećuje se austrijskom identitetu.

Priznanja za svoj angažman i književni rad dobio je u Nemačkoj, Austriji, Mađarskoj, Italiji, Francuskoj, a P.E.N. Srbije mu 2002. dodeljuje nagradu druge vrste – za doprinos širenju srpske kulture. Kada 1953. dolazi prvi put posle Drugog rata u Beograd i svom gimnazijskom prijatelju Bogdanu Bogdanoviću donosi francusko izdanje romana *Mrtvaci na odsustvu*, Bogdanoviću je jasno da se njegov prijatelj Luta³⁷ kroz književnost vraća prostoru svog detinjstva i rane mladosti.

Doneo mi je francusko izdanje svoje druge knjige *Mrtvaci na odsustvu*. Svi su bili u toj knjizi, cela buntovna familija iz naše strasne mladosti, u jednom bivšem vremenu koje je, za samo jednu deceniju, progutala metafizička neman što se naziva Veliko, Sveto ništa. (Bugarčić 2002, 52)³⁸

Kada su se, povodom 80. rođendana Milo Dora, ređale kulturne manifestacije i skupovi organizovani u više zemalja Evrope u slavljenikovu čast i objavljeni intervjui i članci u novinama, časopisima i zbornicima, bilo je jasno da se radi o evropskom piscu, koji decenijama obogaćuje književnost na nemačkom jeziku, ali i o angažovanom pojedincu koji povezuje prostore, ljude i teme svoje životne putanje (npr. Velikić 2002; Scherr 2003; Lajarrige 2004).

U svom govoru na sahrani Dora 19. decembra 2005. na Centralnom groblju u Beču austrijski pisac, njegov dugogodišnji prijatelj i saradnik u kulturnoj politici Austrije Mihael Šarang (Michael Scharang) ističe upravo neodvojivost dela i ličnosti ovog pisca:

Ako bi me đavo stavio pred izbor da provedem još jedan sat sa Milo Dorom, a da zato moram da se odreknem njegovog dela, odlučio bih se bez oklevanja za taj jedan sat, u kojem bih uživao kao u raj, a nakon toga poludeo od očaja, jer bi njegovo delo za mene bilo izgubljeno. (Scharang 2006)³⁹

Slučaj je hteo da te godine ambasador Srbije u Beču bude pisac Dragan Velikić, poznavalac njegovog dela i prijatelj. Pri zadnjem oproštaju tako su se čuli glasovi njegovih „domova“ – reč kojoj je davao prednost u odnosu na domovinu. Milo Dor svoje književno stvaralaštvo poverava nemačkom jeziku, u komunikaciji je višejezičan, svakako najviše upotrebljavajući nemački i srpski, a spektar angažovanja i književne teme crpeo je iz svog kulturnog i iskustvenog areala kroz koji se kao dominantna proteže dunavski tok.

³⁷ Nadimak Milo Dora iz mladosti, često u upotrebi i u javnom diskursu.

³⁸ Bugarčić nizanjem fragmenata Dorovih tekstova i tekstova o njemu njegovih savremenika, poput Bogdana Bogdanovića, Aleksandra Tišme i Dragana Velikića, gradi estetsku formu svog romana. Knjiga je ubrzo prevedena na nemački (Bugarčić 2003).

³⁹ Navedeno prema: Zvanična internet stranica autora „Michael Scharang“, URL: https://michael-scharang.at/neutext/milo_dor.php

Literatura

- Bugarčić, Dragi. 2003. *Roman über Milo Dor*. Salzburg: Otto Müller.
- Bugarčić, Dragi. 2002. *Roman o Milo Doru*. Beograd: Otkrovenje.
- Dor, Milo. 1945. „Worte, auf die graue Wand geschrieben“. *Plan* 1(7): 573.
- Dor, Milo. 1947. *Unterwegs*. Wien: Erwin Müller Verlag.
- Dor, Milo. 1952. *Tote auf Urlaub*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Dor, Milo. 1959. *Nichts als Erinnerung*. Stuttgart: Verlag Henry Goverts.
- Dor, Milo. 1960. *Salto mortale*. Erzählungen- Zürich: Arche.
- Dor, Milo. 1969. *Die weiße Stadt*. Hamburg: Hoffmann und Campe.
- Dor, Milo. 1988. *Prve i poslednje pesme*. Novi Sad: Književna zajednica.
- Dor, Milo. 1990. *Das schwarze Licht. Serbische Erzähler der Gegenwart*. Wien – Beograd: ÖVB – Prosvjeta.
- Dor, Milo. 2004. *Srednja Evropa, mit ili stvarnost i drugi eseji*. Beograd – Vršac: Otkrovenje – Društvo nemačko-austrijsko-srpskog prijateljstva.
- Gauss, Karl-Markus. 2004. „Milo Dor: Am Rand, mittendrin“. U *Milo Dor. Budapest – Belgrad – Wien, Wege eines österreichischen Schriftstellers*, priredio Jacques Lajarrige, 72–79. Wien –Salzburg: Otto Müller Verlag.
- Ilić Marković, Gordana. 2003. „Kaffeehaus *An der Donau*“ (Kafana *Na Dunavi*), neobjavljeni skript predstave, lična arhiva Ilić Marković.
- Ilić Marković, Gordana. 2017. *Roda Roda. Srpski dnevnik izveštača iz Prvog svetskog rata. Ratni presburo Austrougarske monarhije*. Novi Sad-Beograd: Prometej – RTS.
- Kischon-Witasek, Lisa. 2012. *Geliebter Ephraim*. München: Langen Müller.
- Kliems, Alfrun und Hans Christian Trepte. 2004. „Der Sprachwechsel. Existentielle Grunderfahrungen des Scheiterns und des Gelingens.“ U *Grundbegriffe und Autoren ostmitteleuropäischer Exilliteraturen 1945–1989. Ein Beitrag zur Systematisierung und Typologisierung*, uredila Eva Behring, 349–392. Stuttgart.
- Kneihns, Johann. 2003. „Ich ist ein anderer. Zum 80. Geburtstag von Milo Dor“. OE1 Magazin, März 2003, Wien, 46–47.
- Konstantinović, Zoran. 2004. „Ist Milo Dor eine mitteleuropäischer Schriftsteller?“ U *Milo Dor. Budapest – Belgrad – Wien, Wege eines österreichischen Schriftstellers*, priredio Jacques Lajarrige, 55–61. Wien –Salzburg: Otto Müller Verlag.
- Kostitsch, Lazo. 1891. *Gordane*. Lustspiel in vier Aufzügen. Neusatz: Dr. Pavlovits und Jocits.
- Kostić, Laza. 1977. *Okupacija. Komedija u četiri čina* (preveo sa nemačkog, za štampu priredio i studiju Nepoznata drama Laze Kostića napisao Živomir Mladenović). Odeljenje jezika i književnosti, knj. 29, posebna izdanja, knj. DIII, Beograd: SANU.
- Kostić, Strahinja. 1968. „Laze Kostića Uskokova ljubna na nemačkom“. U *Zbornik istorije književnosti, Odeljenje literature i jezika, Laza Kostić*, knj.6, 155–167. Beograd: SANU.
- Kostić, Strahinja. 1984. „Laze Kostića pesma 'An Groß Wien'“. U *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 32 (3): 365–370. Novi Sad: Matica srpska.
- Lajarrige, Jacques. 2004. *Milo Dor. Budapest – Belgrad – Wien, Wege eines österreichischen Schriftstellers*. Wien –Salzburg: Otto Müller Verlag.

- Lamping, Dieter. 1999. „Zweisprachigkeit und Interkulturalität in der jüdischen Literatur. Zum Problem des literarischen Internationalismus“. U *Aspekte der Globalisierung*, uredili Monika Schmitz-Emans i Manfred Schmeling, 247–258. Würzburg.
- Leskovic, V. Mladen. 1956. „Prilog kritici teksta Laze Kostića 'Uskokova ljuba'“. U *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 13–14: 276–282. Novi Sad: Matica srpska.
- Pollak, Ilse. 2004. „Das Gepäck aus Belgrad oder der Koffer ohne Boden des Handlungsreisenden in Sachen Literatur Milo Dor“. U *Milo Dor: Budapest – Belgrad – Wien, Wege eines österreichischen Schriftstellers*, priredio Jacques Lajarrige, 170–183. Wien – Salzburg: Otto Müller Verlag.
- Ruiss, Gerhard. 2004. „Milo Dor: Erfinder, Gründer, Interessenpolitiker“. U *Milo Dor: Budapest – Belgrad – Wien, Wege eines österreichischen Schriftstellers*, priredio Jacques Lajarrige, 184–196. Wien – Salzburg: Otto Müller Verlag.
- Scharang, Michael. 2006. „Grabrede auf Milo Dor“. *Literatur und Kritik* 401/402, 03/2006. Salzburg: Otto Müller Verlag.
- Scherr, Georg. 2003. „Milo Dor, 80! Die ‚Autorensolidarität‘ gratuliert dem großen europäischen Schriftsteller und Präsidenten der IG Autorinnen und Autoren“. *Autorensolidarität* 1:1–16.
- Skutnabb-Kangas, Tove. 1986. „Multilinguism and the Education of Minority Children“. U *Linguistic rules in education*, edited by Robert Phillipson and Tove Skutnabb-Kangas, 42–72. Roskilde: Roskilde University Centre.
- Sturm, Anne. 2014. „Migration and Literature. The Impact of Multilingualism on the Early Works of Dimitre Dinev and Ilija Trojanov“. In *Migration from and towards Bulgaria 1989–2011*, edited by Tanya Dimitrova and Thede Kahl, 245–262. Frankfurt and Berlin: Verlag für wissenschaftliche Literatur.
- Velikić, Dragan. 2002. „Beogradska trilogija ili prilozi za Bocca del Leone“. *Književni glasnik* 12/13/14/, maj-oktobar: 24–28.
- Vinaver, Stanislav. 1999. *Staklena bašta na Dunavu*, priredio Gojko Tešić. Beograd: Narodna knjiga-Alfa.
- Vinaver, Stanislav. 2003. *Wien - ein Wintergarten an der Donau*. Wien: Folio-Verlag.

Gordana Ilić Marković

Department of Slavic Studies, University of Vienna, Austria

I Feel Well on the Wrong Track:

Milutin Doroslovac – Milo Dor

That a writer should change the language in which he writes, or that he or she should write from the start in a non-native language, is an increasingly common phenomenon. Economic migrations in the latter half of the 20th century, intensified in the 1990s by migrations due to political conflict, have resulted in a larger number of writers who do not write in their native language. Also, the question of defining the concept of native language in bilingual or multilingual speak-

ers is quite complex. The established definition according to which the mother tongue is the language that is unconsciously acquired in a natural social environment in childhood, does not necessarily correspond to language development in the diaspora, where the first language to be acquired is not always the language of the family. Authors who write in a language that is not their first are not a new phenomenon in literature; on the contrary, they are a historical constant as are migrations themselves. There have been a number of attempts to coin a name for this phenomenon. Terms like exile literature, *gastarbeiter* (in German-speaking countries) literature, migrant, intercultural, multicultural or transcultural literature have been used. In their works, writers who as individuals are multilingual but write only in a language which is not their first, often engage with themes inspired by their own or their ancestors' cultural milieu. Also, they often engage in translation, thus additionally contributing to the interweaving of two cultures. The Austrian writer Milo Dor who, apart from some early poetry in his mother tongue – Serbian, created his entire literary oeuvre in the German language, is one such author. He wrote in German, was fluent in several languages principally using German and Serbian for communication, and drew on his cultural sphere and experience for his literary themes and range of social engagement. This interconnectedness of cultures is reflected not only in the themes of Dor's prose works, characterized by biographism, but also in his translations and in his work as editor. For writers from the territory of Yugoslavia, Dor represented for decades an important link with German-speaking countries, working tirelessly to promote them both in Austria and in Germany.

Key words: literature in a non-native language, Milo Dor, the writer as translator, multilinguality, literature.

Sur une mauvaise voie je me sens bien :
Milutin Doroslovac – Milo Dor

Qu'un écrivain change de langue dans sa création littéraire ou qu'il écrive depuis le tout début dans une langue qui n'est pas sa première langue apprise, c'est un phénomène de plus en plus répandu. Les migrations économiques de la deuxième moitié du 20e siècle, renforcées dans les années 90 par les déplacements de populations causés par des conflits politiques, ont conduit à un accroissement du nombre d'auteurs qui n'écrivent pas dans leur langue maternelle. La question de la définition de ce qu'est la langue maternelle chez des locuteurs bilingues et plurilingues est en outre très complexe. La définition habituelle d'après laquelle c'est la langue que l'on adopte inconsciemment dans l'enfance dans son environnement social naturel, peut ne pas correspondre au développement linguistique dans la migration, où la première langue apprise n'est pas

toujours la langue de sa propre famille. Les écrivains qui créent dans une langue qui n'est pas leur langue maternelle ne représentent pas une nouveauté en littérature, mais bien au contraire une constante historique tout comme les mouvements migratoires eux-mêmes. Plusieurs tentatives ont été faites pour nommer ce phénomène. Les appellations se succèdent: littérature d'exil, « gastarbeiter-literatur » (dans l'espace germanophone), littérature migrante, interculturelle, multiculturelle ou transculturelle. Dor est un écrivain individuellement plurilingue, à l'habitus créateur monolingue ; il n'écrit pas dans sa première langue apprise, se tournant souvent vers des thèmes pour lesquels il trouve l'inspiration dans l'aire culturelle de son origine ou de celle de ses ancêtres. En outre, il fait de la traduction, ce en quoi il contribue aussi à l'interpénétration des deux cultures. Milo Dor, écrivain d'Autriche qui, sa poésie de jeunesse écrite en serbe langue maternelle mise à part, dans toute son œuvre littéraire utilise l'allemand, est un des nombreux auteurs de ce genre. Il a donc écrit en allemand, dans sa communication quotidienne il a été plurilingue, utilisant certainement le plus souvent l'allemand et le serbe, alors qu'il a puisé ses thèmes littéraires et son éventail d'engagement social dans son aire culturelle et empirique. Le lien entre les cultures se reflète non seulement dans la thématique de la prose de Dor, caractérisée par le biographisme, mais aussi dans ses traductions et son activité éditrice. Pendant des décennies, Dor a représenté un lien important entre les écrivains des régions de Yougoslavie avec l'espace germanophone. Il a âprement défendu leur affirmation, aussi bien en Autriche qu'en Allemagne.

Mots clés : littérature en langue non-maternelle, Milo Dor, écrivain en tant que traducteur, plurilinguisme, littérature

Primljeno / Received: 10.03.2020.

Prihvaćeno / Accepted: 23.03.2020.